

Mens en Wereld

HET is een beetje moeilijk, om met het portret van professor Polak hiernaast en de aankondiging van de herdenkingsbijeenkomst, een cursiefje te schrijven, dat heel ergens anders op slaat. Misschien zou het nog moeilijker voor me zijn, om een stukje aan deze geleerde te wijden, want ik heb hem nooit gekend. Niet dat dit perse nodig is voor een geslaagd artikelje, maar tot aan de voorbereidingen van de eerste Polak-herdenking in 1946 in Amsterdam, had ik zelfs nog nooit van hem gehoord, ook niet via de radio.

Dat was niet zo'n wonder. In mijn ouderlijk huis werd nooit naar zo'n verdorvenheid als de radio-omroep van Vrijdenkers geluisterd, dus al die legendarische lezingen van professor Polak en Jan Hoving en zo, waarbij zoveel mensen met het oor tegen de luidspreker gezeten hebben, die waren bij ons al uitgedraaid nog voor ze aangekondigd waren.

Dan was er nog iets en dat is eigenlijk nog steeds een vervelend punt: op het gymnasium is tot op de huidige dag filosofie geen leervak, dus het kan bestaan, als er geen enkele docent is die er een beetje aardigheid in heeft, dat je met je eindexamen op de universiteit wordt losgelaten zonder een flauwe notie, wie bijvoorbeeld Kant, Hegel of Schopenhauer waren, laat staan, wat ze betekend en geleerd hebben.

Onze Franse leraar was daar altijd heel verbolgen over, want in Frankrijk bestonden er in de hoogste klas van de middelbare scholen verplichte filosofie-uren en hij vond, dat dat hier ook moest komen. De klas zat zo'n man dan glazig aan te staren. Wisten we veel van ons gezond! 't Was een telkens terugkerend stokpaardje, dus dat moest je zo-nu-en-dan even uitzitten. Verder kon het ons weinig schelen. Nòg meer vakken, alsof we niet genoeg aan ons hoofd hadden.

Wie er behoefte aan had, kon zelf wat gaan liefhebben, maar dat was moeilijk. Waar moest je beginnen? 'Van Socrates tot Bergson' heb ik gekocht van mijn opgespaarde zakgeld, maar ik had toch het gevoel, dat dit niet echt was wat ik zocht. Veel tijd had ik er overigens niet voor, dus heb ik het er verder maar bij gelaten.

Zo komt het, dat ik iemand ben, zonder wijsgerig probleembesef. Dat geeft niets, je kunt er heel gelukkig en ook wel oud mee worden, maar het betekent dat er soms, ook in de opvoeding van de kinderen, problemen opdoemen waar je niet uitkomt, met je eigen manier van denken. Vrijheid, verantwoordelijkheid, straf, het recht van straf, daar kun je mooie theorieën over ten beste geven, maar de echte waarheid ligt achter een muur en je kent de woorden niet, om door die muur heen te breken. Dat voel ik als een gemis, maar ik heb nooit tijd om daar lang over na te denken. Het leven heeft me niet toegestaan een filosoof te worden en het ontbreekt me nog steeds aan de tijd om de wijsgeren te bestuderen.

LEO POLAK-herdenking

Vijfentwintig jaar geleden stierf prof. mr. dr. Leo Polak in het Duitse concentratiekamp Sachsenhausen. Hij wordt beschouwd als een der belangrijkste wegbereiders van het hedendaagse humanisme. Daarom organiseert de federatie Amsterdam van het Humanistisch Verbond op vrijdag 9 december een bijeenkomst, waar prof. Leo Polak wordt herdacht. Voor artikelen, gewijd aan deze grote Nederlander, en het programma van de bijeenkomst verwijzen wij naar de pagina's 3 en 4.

**Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
21ste jaargang no 22 – 26 november 1966**

Kritisch allerlei

door D. Roethof-Ensing

Het navolgen waard

Er moeten tienduizenden vrouwen te vinden zijn, die het voorbeeld van een Haagse huisvrouw zouden kunnen navolgen. Tienduizenden vrouwen met veel minder om handen dan de vrouw over wie we het hier hebben. Vrouwen die hele middagen 'doden' met bridgen, thee drinken en taartjes eten, roddelen met buurvrouw, de stad in gaan en dingen kopen die ze niet eens erg nodig hadden; vrouwen ook die plotseling alleen in het leven zijn komen te staan en die best bereid zijn positief werk te verzetten op sociaal terrein. Dit dan is het voorbeeld, 't navolgen waard:

'Een paar maanden geleden ben ik in mijn eigen huis een crèche begonnen', zegt de Haagse mevrouw M. Wiltshut tegen een verslaggever van het Algemeen Dagblad. 'Gemeente-crèches zijn dikwijls overvol en particuliere bewaarplaatsen vragen een behoorlijke prijs'. Haar slaapkamer in het niet al te grote huis aan de Hoefkade is voor dat doel ontruimd. Van 's morgens acht tot zes uur 's avonds huilen, schateren, kibbelen, spelen en eten er een groep kleintjes, wier moeders overdag de kost verdienen.

Naast dit werk heeft de initiatiefneemster ook een uitzendbureau geopend, voornamelijk voor werk in de huishoudelijke branche, voor grote bedrijven, verpleeghulp etc. 'Op den duur zullen we een grotere ruimte betrekken in ons benedenhuis, dat nog voor korte tijd door huurders wordt bewoond. Dan kunnen er tevens wat oudere kinderen komen op woensdagmiddagen, als de scholen gesloten zijn.'

Niet voor u dus

In het centrum van Middelburg staat een nette eengezinswoning te huur. Op zichzelf al een bijzonderheid. Maar wat staat er in de advertentie (uit de Provinciale Zeeuwse Courant) bij? 'Zonder chr. beginselen niet te schrijven.' Er zijn blijkbaar nog steeds mensen die zich gruwelijke denkbeelden in het hoofd halen over degenen die er geen chr. beginselen op na houden. Zoiets wordt blijkbaar zelfs funest geacht voor een nette eengezinswoning, in Middelburg. Moge hij lang leeg blijven staan.

Hoogachtend, de Werkster

Er was eens een tijd, waarin de 'dienstmeid' en de 'werkster' zit-, huis- of eetkamer van een woning alleen mochten betreden om er de boel schoon te maken. Maaltijden werden in de keuken genuttigd, een slaapvertrek was op zolder ingericht en als 'mevrouw' iets mede te delen had sprak zij het 'personeel' bij voorkeur toe, staande op de drempel van de keukendeur.

Ons tijdsbestek geeft op het terrein van de huishoudelijke hulp een wel heel ander beeld te zien. De werkster is vaak een mevrouw, die net als 'haar' mevrouw er op uit trekt iets extra's op de boterham te verdienen en het is al geen uitzondering meer, als zij in een eigen wagentje komt voorrijden. Anno 1966 ook kunnen de heren ambtenaren van een afdeling van een van de ministeries, als zij zich 's morgens achter het (de vorige avond) afgestoft bureau zetten, het volgende gestencilde briefje vinden

L.S.

Het is voor mij een probleem de papierbakken schoon te houden. Daarom verzoek ik U, geen koffiebekers, schillen, sigarettenafval enz. in de papierbakken te deponeren. U bespaart mij zodoende veel onnodig werk. Bij voorbaat dank voor Uw medewerking.

Hoogachtend,
de Werkster.

Aanstoot nemen

In Tilburg woont en werkt de hoofdcommissaris van politie G. Eissens, die laatst boos was over een artikel van drs. H. J. A. Zaat in het officieel orgaan van het Economisch-Technologisch Instituut voor Noord-Brabant. Drs. Zaat stelt in dat artikel o.m. dat Brabant momenteel de hoogste seksuele kriminaliteit onder de provincies vertoont:

Breda, dat jarenlang een bescheiden seksueel misdadige rol speelde heeft zich de laatste jaren in volle lengte opgericht, als het ware om toch maar de seksuele kriminaliteit van Tilburg te bereiken.

Hierover nu ontstak de hoofdcommissaris in woede en weerlegde, volgens het Eindhovense Dagblad, een en ander aldus:

Onze mensen hebben een hoog normbesef. Als hier in Tilburg in een park een jongen en een meisje dingen doen, die niet netjes zijn en iemand ziet dat, dan zal die persoon dat aan de politie melden. In Amsterdam meldt men dat niet zo gauw. Als hier in Tilburg iemand voorbehoedsmiddelen wil verkopen, krijg je al heel gauw een telefoontje. In Amsterdam niet. Men neemt er daar geen aanstoot aan. Iedere melding wordt genoteerd en in een jaar kom je zo aan heel wat dingen. Maar als er hier meer meldingen zijn dan bijvoorbeeld in Amsterdam, dan mag je hieruit niet de conclusie trekken dat er in Noord-Brabant meer seksuele misdrijven worden gepleegd dan in Noord-Holland.

Oh Amsterdam, wat ben je toch een poel van zonden en verderf (in de ogen van hoofdcommissaris Eissens)!

Oberammergau blijft er bij

De regisseur van de beroemde

passiespelen te Oberammergau is afgetreden omdat er verzet gerezen is tegen zijn pogingen om de anti-joodse tendenzen uit het spel te verwijderen.

Het merendeel van de 5000 Oberammergauers wil de tekst handhaven zoals die in 1860 werd geschreven door een plaatselijke priester.

Deze, aldus het Algemeen Handelsblad, schilderde de Joden in het algemeen af als vijandig, bloeddorstig en van wie het koninkrijk Gods zal weggenomen worden...

Men vraagt zich af of men in Oberammergau na alles wat er geschiedde in de jaren tussen 1933 en 1945 over die vijandigheid en bloeddorstigheid nog steeds geen heel andere denkbeelden gevormd heeft.

60.000 namens 71

Een en zeventig hoogleraren van de Universiteit van Amsterdam hebben een bedrag bijeen gebracht, dat ter beschikking zal worden gesteld van die studenten, die door abrupte en sterke breuk in het beurzenbeleid in overgangsmoeilijkheden zullen komen. De hoogte van het bedrag dat aan het noodfonds van de Civitas is toegevoegd is omstreeks f 60.000.

Dit bericht uit het Algemeen Handelsblad zou de heren medestudenten, die zelf onafhankelijk van een beurzensysteem studeren (een ander dan dat van de beurs van Pa), op de gedachte kunnen brengen, dit professorale gebaar te honoreren door het voeren van soortgelijke 'hulpacties'.

Blij

Bent u ook zo blij geweest met de foto van het negenjarig Ame-

rikaans meisje dat in Londen op een veiling van Sotheby door een potloodje omhoog te steken zelf een bod mocht doen op een antiek serviesje van Sèvres porcelein? Zij behoefde toen alleen nog maar 50.000 guldens uit haar spaarpotje neer te tellen om verder als een heel gelukkig meisje met het serviesje te mogen spelen. Zou zij weten, zou zij het eigenlijk kunnen begrijpen, dat miljoenen kinderen over de gehele wereld slecht tot 'onvoldoende worden gevoed en gehuisvest?

Ons gastvrij landje

Nederland heeft de naam, en niet geheel ten onrechte, een gastvrij landje te zijn, waar verdrukten uit alle delen van de wereld een veilige haven kunnen vinden. Wij discrimineren niet, noch naar ras, kleur of geloof. Dank u. Honderden mensen, duizenden misschien, die afwijken qua ras, kleur of geloof van de rest van blank, christelijk Nederland kunnen wel wat anders vertellen.

Blijkt dat bijvoorbeeld niet uit het schrijven dat wij laatst in handen kregen van woningbureau Standing uit Utrecht? Het bureau verleent bemiddeling bij het vinden van mensen die men op zijn overvullige kamers kan laten wonen.

Deze bemiddeling geschiedt voor u geheel zonder kosten en bovendien kunt u er van verzekerd zijn, dat alleen zeer nette, rustige, Hollandse personen bij ons in aanmerking komen.

Dag Antilliaan, Surinamer; dag Turk, Italiaan of Spanjaard. Voor jullie zijn er nog zolderkamertjes genoeg, waar men jullie bij tien tegelijk in kwijt kan. Jullie zijn het immers thuis toch ook zo ruim niet gewend?

een eenvoudig romantisch geheugen

voor y.

*die zachtgestemde avond bij
het water geleund aan onze witte
stoelen en die weer onder
breekbare luchters van sterren*

*prikkelden alle woorden
met gewichtigheid omkleed*

*op een tafel als onbekende landkaart
hebben we onze handen gelegd en
dwalend in kinderpaleizen
van zand en wollen beesten
klokken vol tijd laten spoelen
door onze verlegen vingers*

*en zo meegevend in alles was je
onder het klinken van glazen
zodat het leek of het licht zou
vergliden naar een magische tuin*

maar daarna viel het laatste woord

*en zou het afscheid in een
trein tussen vuile koffiebekers
harder aangekomen zijn?*

HANS VAN WEELY

Ter herdenking van Leo Polak

KAN men werkelijk zonder de historie geweld aan te doen beweren, dat het Humanistisch Verbond ook een geesteskind is van Leo Polak? Ik geloof van wel. Zeker, toen Leo Polak nu bijna vijfentwintig jaar geleden op 9 december 1941 in Sachsenhausen de dood vond, was er van het Humanistisch Verbond nog geen sprake, en toen men ruim vier jaar later tot de oprichting overging, was onder de 'werkers van het eerste uur' Stuivering geloof ik de enige die Polaks persoonlijke invloed duidelijk had ondergaan. Tegenover deze onwrikbare feiten kan men natuurlijk stellen, dat het geesteklimaat waarin het Verbond kon ontstaan en gedijen, mede is voorbereid door de werkzaamheid van Leo Polak, en wie dit zegt, heeft naar mijn stellige overtuiging ook gelijk, maar zolang men een dergelijke uitspraak niet concretiseert, blijft het min of meer een slag in de lucht. Ik wil hier dus nu speciaal eens wijzen op de drie redevoeringen, die Polak in de jaren '31, '32 en '33 gehouden heeft voor de toen nog bestaande V.R.O. (Vrijdenkers Radio Omroep), een omroepvereniging waaraan meen ik het daarop volgend jaar het zwijgen werd opgelegd.

In de eerste rede *'Eenheid boven geloofsverdeeldheid'*, die een geweldige deining veroorzaakte en enigen van zijn theologische collega's er toe bracht deze goddeloze op hun manier te excommuniceren, citeert hij artikel 1 van de statuten van de Vrijdenkersvereniging De Dageraad:

'De vereniging De Dageraad stelt zich ten doel de bevordering der vrije gedachte, tot zuivering en verdieping van 's mensen zedelijk en verstandelijk besef. Zij plaatst zich hierbij op de wetenschappelijk-wijsgerige grondslag van de souvereiniteit en autonomie der rede. Mitsdien aanvaardt zij als grondslag voor wereld- en levensleer uitsluitend de normen van het redelijk en zedelijk bewustzijn en de gegevens der ervaring, onder afwijzing en bestrijding van elk geloofsdogma of bindend gezag van Kerk of persoon, schrift of overlevering.'

Dit artikel was door Polak zelf zo geformuleerd. Hij heeft namelijk in die jaren getracht de oude, eerwaardige, maar te negatief gerichte vrijdenkersvereniging bewust te maken van de positieve, opvoedende taak die hij haar graag wilde laten vervullen. In de aantekeningen die hij aan de rede heeft toegevoegd, toen deze 'op verrassend veelzijdig verzoek van luisteraars' in druk verscheen, schrijft hij:

'En natuurlijk erkennen wij met dezelfde

Heymans, dat de godsdienst, die immers naar wij zelf van meet af zeiden, antwoord tracht te geven op de diepste vragen van leven en sterven, aan miljoenen en miljoenen een (zij het ook veelal nog zo bedenklijke) ideële 'achtergrond' des levens heeft verschaft. Soms zelfs zó stralend, dat hij verblindde voor heel de werkelijkheid dezer wereld! Doch met Heymans achten wij het, nu deze veelszins irreële godsdienstige achtergrond dagelijks meer der mensheid ontzinkt, de hoge taak der empirische wijsbegeerte, de echte, wezenlijke achtergrond des levens ook de eenvoudigste van geest te doen zien in het zuivere, voor allen schijnende licht der autonome rede. Voor mij, als voor Heymans, staat 'warme godsdienstigheid' even hoog boven koud, dood ongelooft, als boven koud, dood geloof. Maar dat ligt niet aan de godsdienstigheid, doch aan de warmte! En het ergst van al is ons de lauwe onverschilligheid: 'Ach, dat gij waart koud of heet, maar omdat gij lauw zijt, zo zal ik u spuwen uit mijnen mond.'

In de tweede rede 'Natuurwet, Denkwet, Zedewet' komt de prachtige aan het zien ontleende vergelijking voor, waarmee Polak, zijn hoorders en lezers leidend, 'tot de levende bron aller kennis van goed en kwaad', zijn bedoeling verduidelijkt wanneer hij tegenover elkaar stelt de partijdig-vervalsende 'ik-zucht' en de gerechtigheid of objectiviteit. De derde rede tenslotte, 'De grote kentering en de nieuwe taak', houdt de mensheid voor: 'Onze nieuwe, nooit gekende macht, te danken aan de wetenschap, plaatst ons voor een nieuwe nooit gekende taak en verantwoordelijkheid. Want dit is de eigenlijke geestelijke crisis van deze tijd: de mens beheerst verstandelijk en technisch, dank zij speciaal de natuurwetenschappen met hun gigantische, omwentelende ontdekkingen en uit-

vindingen, de natuur en de natuurkrachten op een, bij enkele eeuwen geleden vergeleken haast bovenmenselijke, titanische wijze. Maar de mensheid beheerst geestelijk en zedelijk allerm minst haar eigen intellectuele en technische macht over de natuur.'

In het jaar 1933, waarin deze rede werd uitgesproken, zullen de volgende woorden nog bitter weinig indruk gemaakt hebben:

'Men huivert eenvoudig voor de nieuwe macht en verantwoordelijkheid, als eens, moge het niet te spoedig zijn, de demonisch-magische oerkrachten, veilig maar onbruikbaar sluimerend binnen het nietig atoom, de mens ter beschikking komen te staan.'

Van deze redevoeringen, die getuigen van Polaks hardnekkig volgehouden pogingen om de vrijdenkersvereniging om te buigen tot de positief gerichte groepering die pas veel later het Humanistisch Verbond zou worden, kan men menen, dat ze bij alle helderheid toch nog veel te moeilijk waren voor een radio-publiek. Er zullen zonder twijfel ook leden van het H.V. zijn, voor wier smaak deze pittige spijs toch nog te sterk naar de Dageraad smaakt, maar ik geloof niet, dat men kan ontkennen, dat hier een zuiver humanistisch geluid te beluisteren is.

Laat ik het sterker zeggen: wanneer het Humanistisch Verbond ooit de geweldige opvoedingstaak die voor hem is weggelegd, met succes zal vervullen, dan zal het een bron van blijvende inspiratie vinden in het werk van Leo Polak. In 1947 zijn de Verspreide Geschriften in twee delen bij Van Oorschot uitgegeven. Het is eigenlijk niets minder dan een schandaal, dat een aanzienlijk deel van de oplaag terecht gekomen is bij de tweedehands boekhandel. Voor het kader van het Humanistisch Verbond zouden deze werken zo iets als verplichte lectuur moeten zijn. Pas als men zijn werk leest en doordenkt, wordt hij herdacht op de enige wijze die hem waardig is.

LIBBE VAN DER WAL

PROGRAMMA LEO POLAK-HERDENKING

Prof. mr. dr. Leo Polak wordt op vrijdag 9 december, 's avonds om 8 uur, herdacht in een bijeenkomst, te houden in de zgn. 'Blauwe Zaal' van het Congrescentrum RAI, Europaplein 8, Amsterdam Zuid. Het Europaplein is vanaf het Centraal Station bereikbaar met tramlijn 4. Het programma van de herdenking luidt:

Opening door mr. P. Th. Holman,

voorzitter van de federatie Amsterdam van het Humanistisch Verbond;
Pianospel door Daniële Dechenne;
Rede van prof. dr. Libbe van der Wal;
Pianospel;
Rede van prof. mr. B. V. A. Röling;
Pianospel.

De toegang tot de bijeenkomst is vrij. De 'Blauwe Zaal' heeft ongeveer 300 plaatsen.

LEO POLAK: een erflater van onze beschaving

VIJFENTWINTIG jaar geleden vond Leo Polak de dood in het concentratiekamp Sachsenhausen. De beulen van het fascisme, uiterste vertegenwoordigers van de haat tegen recht, vrij denken, zelfontplooiing en humaniteit, waren er tenslotte in geslaagd één van de nobelste vertegenwoordigers in de strijd tegen rassenwaan, dogmatisme, domperij en dictatuur voorgoed tot zwijgen te brengen. In het zelfde jaar dat in de stad van zijn leerstoel (Groningen) onder zijn presidium het internationale filosofencongres zou hebben plaatsgevonden, stierf deze grote humanist onder het terreur-regime van een kampcommandant, die voor geen kwelling, vernedering en ontbering terugschrok. Leo Polak werd op 6 januari 1880 in Steenwijk geboren. Al heel vroeg was zijn grote begaafdheid merkbaar. Snel en grondig studeerde hij. Maar ook een muzikale aanleg en onmiskenbaar tekentalent werden manifest. Hij bezocht de franse school, daarna het Zwolse gymnasium. Al op 15-jarige leeftijd maakte hij zijn ouders duidelijk dat de joodsgodsdienstige gebruiken voor hem niets meer betekenden. Aan de Amsterdamse universiteit studeerde hij rechten, in 1903 legde hij zijn doctoraal examen cum laude af. Direct begon hij aan zijn promotie te werken, maar het zou tot 1921 duren voordat hij het eerste deel van zijn grote werk 'De Zin der Vergelding' aan de faculteit als dissertatie kon voorleggen. Pas na zijn dood kon het tweede deel uit zijn nalatenschap worden geconstrueerd. Hij heeft er dus eigenlijk zijn hele leven aan gewerkt en het werk mag beschouwd worden als het centrale plan van zijn leven. Begonnen als een wetenschappelijk onderzoek in de zin van De Nieuwe Richting die ook ver buiten het strafrecht de tendens van de mensbeschouwing bepaalde – geen kwalijknemen maar begrip en opvoeding – groeide zijn overtuiging tot een tegenovergestelde: de vondst van de zin der vergelding. De toekenning van schuld en de verantwoordelijkheid voor eigen gezindheid, die hij aanvankelijk gemeend had te moeten verwerpen, heeft hij geheel en gefundeerd in hun rechten hersteld.

Plaat voorpagina: prof. Polak spreekt, als vertegenwoordiger van de Nederlandse delegatie, het internationale filosofencongres toe, dat in 1934 te Praag werd gehouden. Deze foto is nog nooit gepubliceerd.

Maar tijdens zijn studie had hij de noodzaak gevoeld zich grondig te oriënteren op de filosofische problematiek van zijn onderwerp. Met de hem eigen energie en grondigheid vormde hij zich tot een formidabel wijsgeer. Ten bewijze hiervan liet hij in 1912 verschijnen zijn boek: 'Kennisleer contra materie-realisme'. Het volgende jaar begon hij als privaat-docent in de kennisleer colleges te geven aan de Amsterdamse universiteit. Er leven nog getuigen die bevestigen dat hij indrukwekkend werk verrichtte.

In 1921 promoveerde Polak. Het volgende jaar is hem, op instigatie van de beroemde Heymans – die daarmee als het ware zijn opvolger aanwees – door de Groningse universiteit het doctoraat honoris causa verleend. In 1925 wordt hij benoemd tot bijzonder hoogleraar in Leiden, maar de grote stap volgt in 1928 als hij in Groningen benoemd wordt tot opvolger van de vermaarde filosoof G. Heymans.

Een reeks van grote en kleine studies ver-

schijnt er van zijn hand, alle eigenlijke uitwerkingen en variaties van zijn centrale probleem: de menselijke verantwoordelijkheid. 'Straf en opvoeding', 'Vergeldende gerechtigheid verbiedt de doodstraf', 'De zin van de dood', 'Sexuele ethiek', 'Causaliteit en wilsvrijheid', enz. Ook in internationale kringen verwerft hij groot gezag.

Met de dreigende gebeurtenissen in de wereld leefde hij sterk mee. Het ongodsdienstig humanisme, de vrije gedachte vond in hem een geniaal en briljant vertolker. In het Comité van Waakzaamheid tegen het veld winnend fascisme was hij een weerbaar woordvoerder.

Toen de Duitse bezetter ons land beheerste was het einde van Leo Polak nabij. In november 1940 werden de joodse hoogleraren op non-actief gesteld. Op grond van een nietig, verraderlijk voorwendsel – hij had in een brief aan de faculteit de bezetter met 'vijand' aangeduid – werd hij op 15 februari 1941 gearresteerd. Op 7 mei werd hij overgebracht naar Sachsenhausen. Tegen de zware ontberingen was hij niet bestand: op 9 december 1941 stierf hij.

Het Humanistisch Verbond erkent in Leo Polak een groot voorganger, een edele erflater van onze beschaving. S.

Geestelijke verzorging in de strijdkrachten

IN zijn vergadering van 29 oktober heeft het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond zich beraden over de positie van de geestelijke verzorgers in de strijdkrachten. De conclusies van dit beraad drukken wij hieronder af.

Nu de positie van de geestelijke verzorger in de strijdkrachten bij herhaling in discussie is geweest, lijkt het wenselijk dat ook van de zijde van het Humanistisch Verbond nog eens wordt uitgesproken hoe men deze positie ziet. Daarbij zijn de volgende punten van belang:

1. Ambtelijke status

Het feit dat de overheid voor een aantal geestelijke verzorgers plaats in de strijdkrachten inruimt, houdt de garantie in dat zij deze verzorging tot in de laatste instantie wil waarborgen. De vrijheid van de geestelijke verzorging wordt er niet door aangetast. Hier is als het ware sprake van een overeenkomst tussen kerk en verbond enerzijds en de overheid anderzijds om in samenwerking de geestelijke verzorging te behartigen. De huidige (niet-militaire) status van de geestelijke verzorgers in de strijdkrachten is daarom aanvaardbaar.

2. Uniformering

Ingevolge de Conventie van Genève dienen

de geestelijke verzorgers in oorlogsomstandigheden geüniformeerd te zijn en een rodekruisband te dragen. Daarom gedogen die omstandigheden het gekleed gaan in burgerthans niet. Ook in vreedstijd maken praktische overwegingen, samenhangend met het karakter van de militaire samenleving, het dragen van uniform aanvaardbaar. Het verdient echter aanbeveling, dat de geestelijke verzorger bevoegd is, in overleg met het hoofd van zijn dienst te bepalen, wanneer hij in burger zou kunnen werken.

3. Rangonderscheidingsteken

De geestelijke verzorger in de strijdkrachten bezit geen bepaalde rang, maar is met de bezitter daarvan gelijk gesteld. Uit een oogpunt van doelmatige geestelijke verzorging zijn de rangonderscheidingstekenen niet noodzakelijk. In oorlogsomstandigheden kunnen zij van belang zijn voor de behandeling van de geestelijke verzorger en de voortzetting van de geestelijke verzorging in eventuele krijgsgevangenschap. Het verdient overweging na te gaan in hoeverre met het dragen van de kentekenen van de geestelijke verzorging alleen zou kunnen worden volstaan.

Het Humanistisch Verbond is bereid samen met de kerken en in overleg met de overheid in bovengenoemde geest werkzaam te zijn.

HET NIEUWE PROFIEL VAN DE VROUW (6)

HET lijkt geen twijfel dat de medische wetenschap bijzonder heeft bijgedragen tot de verandering van het menselijke levenspatroon, en dus tot de verandering van het vrouwbeeld. Alleen al het feit dat in de westerse wereld de gemiddelde leeftijd aanzienlijk hoger is geworden — voor vrouwen in Nederland ongeveer 76 jaar — maakt dit duidelijk. De toegenomen medische zorg en kennis hebben de kraamvrouwensterfte tot een minimum beperkt. En tenslotte hebben de geboorteregulende middelen het mogelijk gemaakt dat vrouwen niet meer hun leven vullen met elk jaar opnieuw een zwangerschap. Aldus bekeken ziet het beeld van een volwassen vrouw van nu er volstrekt anders uit dan vroeger. Thans krijgt zij — met verontschuldigen voor het generaliseren — in het begin van haar huwelijk betrekkelijk snel achter elkaar het aantal kinderen dat zij wenst, met zoveel tussenruimte als zij en haar echtgenoot wensen. De periode van 'in-de-kleine-kinderen-zitten' is voor vele moderne vrouwen geëindigd wanneer zij nog maar 30 à 35 jaar oud zijn. Het boven neergeschrevene is alom bekend; de nieuwe profilering van de vrouw, die hiervan het gevolg is geweest, wordt door niemand aangevochten of betreurd.

Maar de 'bevrijding' van de vrouw door de geboorteregulende middelen heeft wijdere gevolgen. Deze betreffen het gehele terrein van de sexualiteit. Een profielverandering van de vrouw op dat gebied wordt geenszins door iedereen geaccepteerd. Het is eigenaardig dat mannen, die hun tedere aandacht over diverse vrouwen verdelen, geamuseerde tole-

rantie en zelfs bewondering ontmoeten; maar zodra een vrouw haar gunsten verleent aan meer dan één man, is de afwijzing van haar gedrag algemeen. Men veroordeelt haar, ze is een avonturierster, of erger, ze is een juffrouw van de vlakte — en de felste veroordelingen komen van de kant van de andere vrouwen. Door de mogelijkheid zich voorbehoudsmiddelen aan te schaffen is de vrouw — getrouwd of niet getrouwd — minder kwetsbaar geworden dan zij vroeger was. Waarom dan toch het meten met twee maten? Waarom kent men voor wat betreft het beleven van de sexualiteit geen gelijke rechten voor man en vrouw?

Misschien heeft het patriarchale tijdperk een geweldig schuldcomplex als neerslag in ons vrouwen achtergelaten. Trimbos schrijft ¹⁾, dat in de patriarchale structuur een strenge regulering bestond van de sexualiteit van de vrouw (bl. 35). 'Een vrouw die zich aan dit patroon onttrekt, plaatst zich dan ook automatisch buiten deze ordening, verliest daardoor haar sociale status en wordt een tweederangs mens'. Het kan zijn dat we daarom zo hard oordelen.

Maar afgezien van dit schuldgevoel — overjarig, omdat het stamt uit een geheel ander leefpatroon — is er nog een voor de hand liggende reden te noemen waarom vrouwen soms zo kritisch staan tegenover andere vrouwen die hun vrijheid op seksueel gebied beleven zoals zij wensen. De jaloezie speelt ook een rol. Men hoort zeggen: 'Het gaat tegenwoordig allemaal zo makkelijk!', 'Wij konden ons dat niet veroorloven!' en men is geneigd aan te vullen: 'en omdat wij het niet mochten, gunnen we 't ook een ander niet.'

Jammer eigenlijk, dat vrouwen die in moeilijke situaties dikwijls een formidabele solidariteit kunnen opbrengen, zich op het seksuele terrein nog zo onzeker voelen — ondanks alle in de mode zijnde 'openheid' — dat ze haar andershandelende mede-vrouwen (te) snel een misprijzend etiket opplakken.

In dit verband is het interessant te wijzen op twee recente nummers van het bekende Franse blad 'Marie Claire' ²⁾, waarin artikelen zijn opgenomen over de 'vrije vrouw', zonder subtiel gedoseerde redactionele verontwaardiging. Speciaal het tweede artikel, dat de ondertitel voert 'Celles qui ne veulent plus être soumises' ³⁾, is typerend voor het verschijnsel, waar we nu over schrijven. Zeven jonge vrouwen worden ten tonele gevoerd, die geverieerd het nieuwe vrouwentype vertegenwoordigen. Men noemt ze in Frankrijk 'les petites Galia', de kleine Galia-tjes, naar een kortgeleden uitgekomen, en bij mijn weten in ons land nog niet vertoonde, film 'Galia' van Georges Lautner. De hoofdrolspeelster Mireille Darc speelt hierin een uiterst modern meisje, Galia, voor wie mannen niet langer heer en meester zijn. De zeven geïnterviewden spreken zonder schroom. Zij hebben banen, sommige zelfs zeer goed-betaalde banen; ze organiseren hun leven en toekomst zonder op iemand anders te rekenen dan op zichzelf. Een eventueel huwelijk interesseert hen nauwelijks; wanneer ze een vriend wensen te hebben, hebben ze er een, en eenzaamheid kennen ze niet. Alleen vrijheid. Ze stellen duidelijk dat het gebruik, dat ze maken van hun seksuele vrijheid, volstrekt het tegendeel is van prostitutie. Maar in de praktijk hebben ze moeten

ervaren dat de goëgemeente hen nog meer veroordeelt dan men het prostituées doet.

Naar ik meen is hier een ontwikkeling aan de gang die zeker invloed zal hebben op het nieuwe profiel van de vrouw. Even zeker zal genoemde ontwikkeling grote weerstanden oproepen. Natuurlijk heeft men ook vroeger dergelijke vrouwentypen gekend en in romans beschreven ⁴⁾, maar het verschil met de werkelijkheid van nu is, dat de in-boeken-beschreven vrouwen na een vergeefse en wanhopige jacht op avonturen, tenslotte braaf het dergelijke geluk vonden bij één man, soms bij hun eigen echtgenoot... Van de geïnterviewde meisjes krijgt men de indruk, dat ze nu gelukkig zijn, voorzover ze het grote woord geluk in de mond durven en willen nemen. Maar ze zullen het niet gemakkelijk hebben, de kleine Galia-tjes, want mensen verdragen slecht, dat anderen gelukkig zijn buiten het geijkte patroon.

M. R.

¹⁾ 'De niet-gehuwde moeder en haar kind', dr. C. J. B. J. Trimbos en H. F. Heijmans, 1964, uitg. Paul Brand.

²⁾ Nummer van 1/10/1966; 'Une femme peut-elle vivre comme un gargon?' van Evelyn Sullerot ('Kan een meisje leven als een jongeman?').

Nummer van 1/11/1966; 'Les petites Galia', reportage van Christine Gauthy.

³⁾ 'Zij die niet meer onderdanig willen zijn'.

⁴⁾ Bv. in 'La Garçonne' van Victor Marguerite, voor het eerst in 1922 verschenen en thans in een pocket-editie herdrukt.

Tijdschrift 'Oost-West': aanbevelenswaard

HET wordt steeds duidelijker, dat wij in het tijdschrift *Oost-West* (een uitgave van de Stichting ter voorlichting over de Oost-West-verhouding — dat aan de vijfde jaargang bezig is) een publikatie van ongemene betekenis mogen zien. Zij, die belangstelling hebben voor de ontwikkelingen in de verhouding tussen de beide grote machtsgroeperingen, die wij met de verhouding Oost-West aanduiden, wordt aangeraden nummer 5-6 (mei-juni 1966) te lezen. Hierin wordt van rooms-katholieke zijde en van humanistische kant fundamenteel en helder uiteengezet wat bindt, wat scheidt, wat de rol van het christelijk geloof en van het humanisme in deze is of kan zijn.

Voor lezers van M. en W. in 't bijzonder is van belang om de artikelen van prof. dr. J. P. van Praag *Dialog met het marxisme* en van dr. Kwee Swan-Liat *Communisme en godsdienst in China* te lezen.

Redactie en administratie zijn gevestigd Van Stolkweg 10, Den Haag. De abonnementsprijs is f 17,50 per jaar, losse nummers f 3,-.

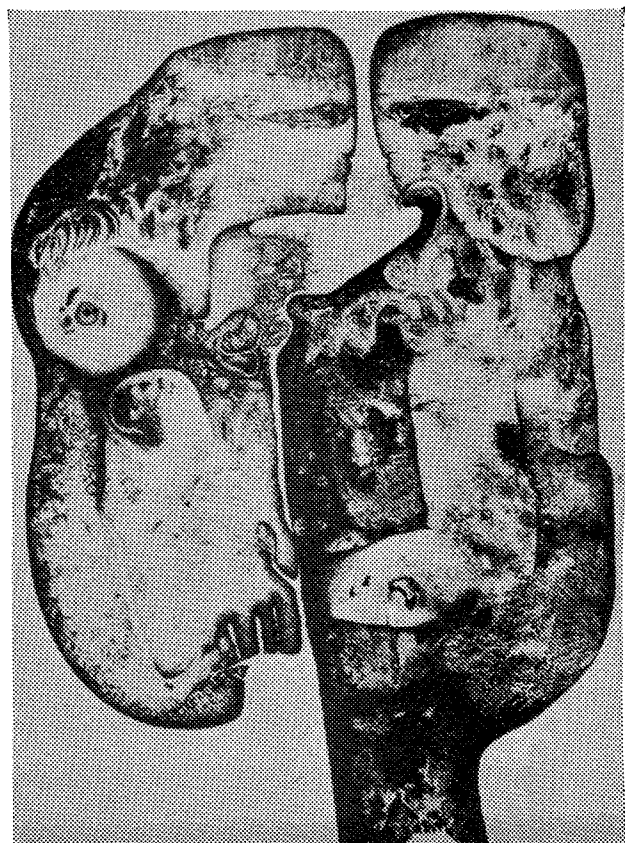
'Daimon 66' - expositie van de SVHG

'DE Studenten-Vereniging op Humanistische Grondslag (S.V.H.G.) 'Socrates' heeft, ter gelegenheid van haar vierde lustrum, in het stedelijk museum 'Het Prinsenhof' te Delft een tentoonstelling van hedendaagse kunst georganiseerd onder de naam 'Daimon 66'. Deze expositie — die van 13 november tot en met 19 december te bezichtigen is — werd zaterdag 12 november geopend. Men vindt er werken van Kor Bekker, Jan van den Broek, Leo Dooper, Lucie van Duyn, Georg Hader, Peter Jansen, Jan Kuiper, Paul Louwers, Evert Maliangkay, Aat Verhoog en Henk de Vries. In de folder, die de S.V.H.G. ter propaganda van 'Daimon 66' heeft uitgegeven, schrijft zij: 'De tentoonstelling Daimon 66 brengt op expressieve wijze de instelling van de organiserende vereniging... tot uiting en (zij) herinnert door haar aard ons tevens aan de houding van de grote griekse wijsgeer Socrates, die liever dan een knieval te maken voor zijn rechters, de gifbeker dronk als prijs voor de trouw aan eigen ideeën. Ideeën, die hij echter altijd bereid was ter discussie te stellen en te onderwerpen aan gefundeerde en oprecht gemeende kritiek van anderen, waarbij niet het doel was van de een de ander te overreden, maar om door gezamenlijke inspanning te komen tot verdieping van eigen inzicht en ontmaskering van het schijngetuigen. De S.V.H.G.

Georg Hader: het gesprek (litho)

'Socrates' streeft er met deze tentoonstelling naar, om vanuit de confrontatie met de ge-exposeerde werken te komen tot een persoonlijke deelname!

v.S.

DE EIGEN ZENDTIJD

HET is dan zover. Men heeft bij de N.R.U. voor onze tien minuten een plaats gevonden en wel op maandagavond van 19.40-19.50. U zult dus vanaf 7 november tot 1 mei op elke maandagavond een uitzending van het Humanistisch Verbond kunnen beluisteren.

Iedere lezer zal wel eens in eigen kring een jong echtpaar hebben gehad, dat na jarenlang zoeken genoeg nam met een eenvoudige woning, zo eenvoudig, dat omgeving en ruimte minder was dan men als inwoning had gehad. Maar het was een eigen huis en dit gaf een zekere voldoening.

Zo ligt het nu bij ons ook. Wel vragen zich velen met ons af, waarom nu op maandag. En wij zullen dan ook blijven proberen zendtijd op zondag te krijgen bij de nieuwe zendtijd-verdeling per 1 mei 1967. Dit zal trouwens niet het enige punt van overleg moeten zijn. Ook de omvang van deze toewijzing behoeft o.i. nog een aanmerkelijke verbetering. Voor het Humanistisch Verbond is een zendtijd van tien minuten per week geen redelijke toewijzing. Het is ook onredelijk als men een vergelijking maakt met de kerkelijke uitzendingen.

Wij geven u een overzicht, dat wij ontleen aan het radioprogramma van 22 oktober tot 29 oktober. Hilversum I:

zaterdag 22 oktober:

7.10-7.15 uur	Het levende woord (K.R.O.)	5 min.
7.55- 8.00 uur	Overweging (K.R.O.)	5 min.
20.40-20.45 uur	Overweging (K.R.O.)	5 min.
		15 min.

zondag 23 oktober:

8.55-10.00 uur	Hoogmis (K.R.O.)	65 min.
10.00-12.00 uur	I.K.O.R.	120 min.
17.00-18.30 uur	Convent van kerken	90 min.
18.45-19.00 uur	I.K.O.R.	15 min.
22.40-23.00 uur	Geloven in morgen (K.R.O.)	20 min.
		310 min.

maandag 24 oktober:

7.10-7.15 uur	Dagopening N.C.R.V.	5 min.
10.25-11.00 uur	Rondom het Woord (N.C.R.V.)	35 min.
16.00-16.30 uur	Uit de Bijbel (N.C.R.V.)	30 min.
22.15-22.30 uur	Avondoverdenking (N.C.R.V.)	15 min.
		85 min.

Dit is in drie dagen 410 minuten of ongeveer zeven uur. U kunt het nog per week gaan bepalen en dan ook nog Hilversum II bekijken waar u elke dag minstens zoveel tijd voor kerkelijke uitzendingen aantreft als het Humanistisch Verbond per week krijgt en op Hilversum III treffen we nog het Leger des Heils aan op zaterdag (30 min.). Niet dat wij het erg vinden, dat men over deze zendtijd beschikt, maar de thans demissionaire minister trekt de verhouding toch wel geheel scheef, als hij het Verbond met tien minuten per week voldoende vertegenwoordigd vindt. Wij zouden hem willen adviseren eens een blik te slaan in de enquête van het weekblad Margriet. (Zie nr. 42 van 15 oktober - blz. 90 tot 109). Daar vindt u op pag. 101 met kleine letters het volgende:

'Eén derde van de Nederlandse bevolking is dus niet aangesloten bij een kerkgenootschap of godsdienstige groepering. Aan hen vroegen wij: beschouwt u zich als humanist? 5 pct van de Nederlandse vrouwen en 9 pct van de Nederlandse mannen antwoordde op deze vraag 'ja'.

Daarom is er voor ons maar één oplossing. Blijven zoeken naar wegen om een veelvoud toegewezen te krijgen van wat wij aan zendtijd hebben. U weet hoe ook u ons daarmee helpen kunt, n.l. door het zoeken naar inschrijvers op het Woord van de Week.

Met uw medewerking zullen wij zeker slagen.

(Overgenomen uit 'Het Woord van de Week', orgaan van de Humanistische Luisterkring).

Rekenschap gewijd aan spelbrekers

HET derde nummer van de dertiende jaargang van *Rekenschap* is gewijd aan een aantal schrijvers-moralisten, die *spelbrekers* worden genoemd. Als de cultuur een spelelement bezit, kunnen wij de cultuur pas goed leren kennen, als wij de spelbrekers beschouwen, die tumult veroorzaakten en de rustige spelers tot verontwaardiging brachten. Het protest dus tegen de vanzelfsprekendheden, tegen de heersende moraal, tegen de gearriveerdheid, tegen de onna-denkendheid.

Uit de grote rij van de vele 'provo's' uit de geschiedenis van Europa schreef Constandse een indringend artikel over *De actualiteit van Montaigne*, de grote zestiende-eeuwse scepticus. De slotpassage luidt:

'In het proces der ontmytologisering ... is de mens ontroond, die zich hovaardig zijn eigen goden maakte. Maar in zijn naaktheid is hij niet ontbloot van de kiem zijner mogelijke waardigheid. Het devies 'Wat weet ik?' is geen vrijbrief tot willekeurig handelen, veeleer een aansporing tot nederigheid en barmhartigheid. En wanneer het christendom in zijn huidige fase in staat mocht zijn terug te keren tot dit humanistisch aspect van de Renaissance en tot het besef van de verantwoordelijkheid van de mens voor de zeden der gemeenschap en zijn persoonlijk handelen, dan zouden christenen en atheïsten elkaar kunnen ontmoeten in de waardering van de geest van Michel de Montaigne.'

Dr. Noordenbos schreef over de achttiende-eeuwse moralist *Vauvenargues* en hij haalt aan het slot een aantal van diens meest bijtende maxims aan. Het is een van de onsterfelijke verdiensten van de Fransen, dat zij onnavolgbaar helder de beweegredenen van de mens blootleggen. *Vauvenargues* heeft dat op sublieme wijze gedaan.

Spigt schreef een kundig en van visie getuigende bijdrage over de tot Engelsman geworden *Bernard de Mandeville*, de auteur van 'De fabel van de bijen' (1714, de tweede druk), met Swift de vervaarlijkste satiricus uit Europa.

Niet geheel vanzelfsprekend volgt een artikel van E. M. Janssen Perio, over *Aldous Huxley*, met als ondertitel *Ideologie der persoonlijkheid*. Mijn bezwaar tegen dit essay is, dat het uitsluitend geschreven is voor de 'happy few', die al het werk van Huxley op een prik kennen. Waarom de auteur meedeelt, dat het grote essay over Huxley onpubliceerbaar is, is niet duidelijk geworden. Dit fragment is in ieder geval wel publiceerbaar en belangwekkend om Huxley, Ter Braak en Janssen Perio te leren kennen.

P. Krug schreef over twee Poolse moralisten, *Stanislaw Jerzy Lec*, in 1966 overleden en *Wieslaw Brudzinski*. Lec's bundel *Ongekande gedachten* is in het Nederlands vertaald en bij Van Dijk uitgegeven. Uit de geciteerde aforismen neem ik enkele over:

'Wanneer er geen wind waait, toont zelfs het weerhaantje op de kerktoeren karakter.'

'In den beginne was het woord. Aan het eind de fraze.'

'Ik ben optimist. Ik geloof aan de verlossende invloed van het pessimisme.'

'Zijn geweten was rein. Hij gebruikte het nooit.'

En twee aforismen van Brudzinski:

'In sommige ideeën komt de wereld niet voor; Geen wonder dat zij de wereld niet in beweging zetten.'

'Hij blijft zijn principes trouw - tot aan hun dood.'

Prof. Brandt Corstius schreef over *Vormen van moralisme in de hedendaagse literatuur* en de artikelen eindigen met de bewerking van een lezing, gehouden op de voorjaarslanddag van *Socrates*, getiteld *Vrede en wereldorganisatie*, van mr. J. H. Burgers.

Het nummer sluit met de *Notities van een lezer* door P. Spigt, waarin hij in de allergewoonste praattaal (parlando is te deftig) vertelt over de taal van duivenmelkers, over het werk van Hesse, over Canetti, Ward Ruyslinck en over het boek van Jef Last over Gide.

B.

'HUMANITAS'

toont verheugende groei

HET jaarverslag over 1965 van 'Humanitas' - dat kortgeleden is verschenen - meldt onder meer, dat het ledental in één jaar met 3540 is toegenomen: van 19.828 tot 23.368. Verder telt 'Humanitas' nog 7.761 donateurs voor de gezinsverzorging, zodat men het totale aantal bij de vereniging aangesloten mensen mag stellen op 31.129. Het ledenorgaan 'Van mens tot mens' heeft een oplage van 17.000, het kaderblad 'Humanitas' een van 3.200.

Van de werkzaamheden van 'Humanitas' noemen wij naast de normale arbeid, dat de sectie 'jeugdzaken' met zijn subsecties is omgezet in een coördinatiecommissie kinderbescherming en een bestuurcommissie voor het voogdijwerk. Men streeft naar een landelijk adviesorgaan voor gezinsvoogdij. 'Humanitas' nam het initiatief tot reorganisatie van de Nationale Federatie voor de Kinderbescherming, het nam deel aan de arbeid van de Landelijke Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers en aan de raad van advies en bijstand van de Nationale Federatie voor huishoudelijke- en gezinsvoorziening. De samenwerking met het Nederlands Genootschap tot Reclassering op andere gebieden dan dat van het traditionele contact, toezicht en celbezoek is geïntensiveerd, onder andere ten aanzien van de algemene voorlichting aan en preventieve arbeid voor gedetineerden.

Het hoofdbestuur spreekt zijn verwondering uit over 'het nog niet ten volle verklaarde ministeriële stilzwijgen op (zijn) verzoek om subsidiëring als 'groepsorganisatie' voor kinderbescherming'. v.S.

IK denk er ZO over

Wat doen we met onze oorlogsmisdadigers?

ONDER de heilige huisjes, die in toonaangevende kringen sinds jaar en dag plegen te worden ontzien, is de gevangenhouding van tot voor kort vier en thans drie duitse oorlogsmisdadigers zo langzamerhand wel een van de meest onfrisse gevallen geworden in onze vaderlandse dorpsgemeenschap. Ik ben niet de eerste noch de beste, die zich gedrongen voelt om, als de gelegenheid zich voordoet, er zo fors mogelijk tegen aan te schoppen in de hoop, dat deze bewerking het krot zal veranderen in de puinhoop, die het al lang had moeten zijn. Na twintig jaar – denkt u zich dit even goed in alstublieft: twintig jaar – heeft men, om zo te zeggen tegen wil en dank, één van de vier, wiens langgerekt sterfbed een al te trieste affaire dreigde te worden, prijsgegeven. 'Vrijgelaten' zou een te groot woord zijn. De minister heeft het dan ook 'onderbreken van de executie' genoemd en zich bijverd zijn beslissing door een uitvoerige motivering zo goed mogelijk tegen kritiek te vrijwaren. Tevergeefs overigens. Want het loslaten van deze zorgvuldig gekoesterde prooi, waarvan intussen alleen nog maar een vage schim van menselijk bestaan is overgebleven, stuit altijd nog op een hevig en rumoerig verzet van een aantal lieden, die hun primitief en hardnekkig wraakgevoel, dat door tijdsverloop noch bezinning valt te blussen of te doven, voor een drang naar de hoogste gerechtigheid aanzien. En die, in hun waan onkwetsbaar voor enige twijfel aan de juistheid van hun inzicht, nooit aarzelen zich op te werpen als de representanten van een hoog idealisme en van het ware geweten der natie.

Het wordt tijd deze noodlottige en onverantwoordelijke tam-tam tot zwijgen te brengen. Wat aanvankelijk onder de nog verse indruk van bezettingsleed en bezettingsonrecht een begrijpelijke en aanvaardbare emotionele reactie was, is nu – twintig jaar later – een stomp-zinnige doordrijverij. Het kan niet duidelijk genoeg gezegd worden, dat hier onder het mom van gerechtigheid een keiharde onmenselijkheid wordt bedreven. Vanaf het begin van de invoering van de levenslange gevangenisstraf in onze wetgeving (1886) heeft er nooit twijfel bestaan dat deze straf, indien ze in uiterste konsekwentie zou worden toegepast, tot onaantvaardbare toestanden zou leiden.

Het is nauwelijks in een paar woorden te schetsen hoe zwaar een mens getroffen wordt, die van zijn vrijheid is beroofd. Natuurlijk reageert niet ieder op dezelfde wijze. De een kan meer verdragen dan de ander, maar u kunt gerust aannemen, dat een gevangenisstraf van enige duur – zeg b.v.: drie jaar of langer ook voor de minst gevoeligen een zwaar leed betekent. Het is niet alleen het opgesloten zijn, ofschoon dit natuurlijk al erg genoeg is. Het is ook de neerdrukkende sfeer van de gevangenis, de eentonigheid, de omgang met enkel lotgenoten en cipiers, maar vooral ook het gemis aan elke mogelijkheid van persoonlijk initiatief, van gelegenheid om eigen tijd in te delen, zelfgekozen bezigheden te verrichten e.d. Alles is gereguleerd. De dagindeling staat vast, het werk is voorgeschreven, er is geen keus van eten of drinken, kortom men is volledig overgeleverd aan het goedgevoelen van anderen. Men gehoorzaamt en men heeft enkel plichten, geen rechten. De gevangene telt als persoonlijkheid niet mee. Hij is een nummer, een object, waarmee door anderen wordt gehandeld,

zonder dat hij zelf ooit kan ingrijpen of iets terugdoen.

Geestelijke afstomping en lichamelijke aftakeling zijn op den duur de onvermijdelijke gevolgen van dit systeem en na vijf of zes jaar zijn deze verschijnselen bij de meesten aantoonbaar. Het enige wat deze straf dragelijk maakt, is het uitzicht op het einde, op de invrijheidstelling die eenmaal zal komen. Vandaar dat het in ons strafstelsel van de aanvang af vaste praktijk is geweest om elke gestrafte na verloop van tijd gratie te verlenen in dier voege, dat de duur der gevangenhouding tot een bepaald aantal jaren wordt beperkt, zodat de hoop en de kans op het herkrijgen van de vrijheid blijven bestaan. Een levenslang zonder deze beperking betekent voor de betrokkene, indien hij niet vroegtijdig sterft, een uitzichtloze kwelling, een leven zonder enige hoop of zin, waarin van een menswaardig bestaan geen sprake meer kan zijn.

TOCH wordt het levenslang ten aanzien van de vier – nu nog drie – duitse oorlogsmisdadigers naar de letter ten uitvoer gelegd. Als ze taai genoeg zijn, mogen ze nog eens opnieuw twintig jaar of meer voortvegeteren op een wijze, die met menselijk leven alleen nog de naam gemeen heeft, totdat zij in een kist of misschien, als hun toestand even erbarmelijk wordt als die van Lages, op een brancard de poort uit worden gedragen.

En waarom deze onverbiddelijkheid? Omdat – zegt men – hun misdaden zo erg waren, dat ze met minder dan opsluiting tot de dood er op volgt niet voldoende zouden zijn geboet. Een waardeloos argument. Inderdaad hebben Lages, Kothalla, Fischer en Aus der Füntten vele en onmenselijke misdaden begaan. Maar dit kan voor ons – voor ONS, die bezinning boven emotie en redelijkheid boven wraakzucht stellen – nooit een reden of verontschuldiging zijn om met een onmenselijke straf te reageren. En laat men ook niet aankomen met het argument, dat één van hen al gratie heeft gehad door omzetting van zijn doodstraf in levenslang. Want dit zou, als het uitzicht op vrijlating ontbreekt, eerder een verzwaring dan een verlichting van de opgelegde straf betekenen.

Daarom is gratieverlening aan Lages en consorten voor de Nederlandse regering een onafwijzbare plicht en het ligt – zou ik zeggen – op de weg van het Humanistisch Verbond en soortgelijke a-politieke organisaties om met kracht hierop aan te dringen. Het gaat om een humanitair beginsel en dan moet men op de politici niet al te veel rekenen.

Cogito (mr. H. Thesingh)

(Bovenstaand artikel heeft de redactie, op verzoek van mr. Thesingh, overgenomen uit het oktobernummer van 'De Schakel', het maandblad van de Gemeenschap Leeuwarden van het H.V. Plaatsing van dit artikel – uitdrukkelijk in de rubriek 'Ik denk er Zo over' – houdt beslist niet in dat hoofdredactie en redactieraad zich kritiekloos achter mr. Thesingh scharen. Zij achten echter het vraagstuk dat 'Cogito' aan de orde stelt, van zo grote betekenis dat zij in meerderheid besloten hebben het over te nemen. Men kan verwachten, dat mr. Thesinghs artikel vele reacties zal uitlokken. De gehele redactie dringt erop aan, dit reageren waardig te doen zijn).

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groepopolis" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad: mr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J.C. Brandt Corstius, H. Mozes, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht, telefoon 030 - 315 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 7.50 per jaar, voor niet-leden f 9.50, buitenland f 12.-, losse nummers f 0.50

Uitdaging en antwoord

Inleidingen gehouden tijdens de bijeenkomst 20-jarig bestaan Humanistisch Verbond, door dr. H. J. Roethof, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, prof. dr. J. P. van Praag. f 1,75

Humanisten over echtscheiding

Inleidingen gehouden op de juristenconferentie v.d. Humanistische Stichting Socrates, door dr. H. J. Roethof, mr. M. Rood-de Boer, mr. H. G. van Veen. f 1,80

Invloedrijken

Een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachte naar voren hebben gebracht. f 4,75

Bevrijdend Humanisme

H. Lips.

f 3,90

20 jaar Humanistisch Verbond

Een korte samenvatting over de jaren 1956 - 1966. f 2,90

Het Humanisme in de moderne wereld

Inleidingen gehouden tijdens het 16e congres. f 0,85

Te bestellen door storting of overschrijving op giro-rekening no. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond te Utrecht, met omschrijving van de gewenste brochure.

ANNONCES

J. vr., 38 j., werkz. kantoor, goede, beschaafde versch., 1.73 m, donker-bl., veelz. geïnter., z.k.m. intell. heer tot ca 48 j., wedn. of gesch. man (m. kind.) geen bezwaar. Br. onder nr. 55 a/h buro M. en W.

Gezelligheidsclub voor nog/weer ongehuwden zag graag haar gelede-ren versterkt met enige intelligente, cultureel gerichte en bovenal prett-ige mensen. Leeftijd 35-55 jr. Tel. na 18 u.: 020-170319 of brieven on-der nr. 54 a/h buro M. en W.

KALENDER 1967

De kalender 1967 van het HUMANISTISCH VERBOND is verschenen.

Deze is in 2-kleurendruk uitgevoerd.

DE PRIJS IS f 3,-

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door storting of overschrijving van f 3,- op postrekening 30.49.60 t.n.v. het HUMANISTISCH VERBOND Utrecht

In de omschrijving: kalender 1967

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie:

A. D. Belinfante, J. C. Brandt Corstius,
H. Freudenthal, F. P. Huygens, P. Krug,
B. W. Schaper, P. Spigt, P. Thoenes en
Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs:

f 9,50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 8,— per jaar).
Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**
Postbus 114, Utrecht
Giro 58 22 93

Lees de

„Humanistische Documentatiedienst”

Uitgave van de Humanistische Stichting 'Mens en Wereld'.

Versijnt 11 x per jaar.

Publikatie van belangrijke berichten van alle humanistische organisaties en van alle persberichten over het georganiseerd humanisme in Nederland (f 3,— p. jaar).

Door storting of overschrijving van f 3,— voor 1967 ontvangt u alle nog in 1966 versijnde nummers.
Giro 30 49 60 t.n.v. Hum. Verbond, Utrecht.